

ԼԵՂՈՒՄԱՆԱԿԱՆ

ՀԻՆ ՀՈՐԵՐԷՆԻ ՑՈՒՑՈՒԿՈՆ ԳԵՐՏԵՆՈՒՆՆԵՐԸ

ԸՍՏ 4. ԳԵՆԵՐԱԼՆԵՐԻ:

առանձին՝ Kjöbenhavn 1805, 4° pp. 51.) Բաժնուած է չորս մասի, իւրաքանչիւր՝ քաղցածիւ հատաններու, նախ կու գայ ներածութիւն մը, ուր ցնտութեան առնուած են նոյնիկը. *to-, էի, *aao- քննող եւ յարակիցը. եւ *միո նշանակող քանորը: Այնուհետեւ ցնտութեան կ'անուրէր նայալէս Մէլլէ ղըոութիւնը կամ անոր՝ նայ ղըոքանուած տուած մեկնութիւնը. որուն կը կցի երրորդ մասը՝ Հնդկականի ղըոութիւնը, որ մի առ մի եւ խորքի նամնութեան կ'ըստանալիք իւնն ղնտարած նիւթը: Վերջը կայ յաւելումս մը, ինչպէս արդէն յորաքորին վրայ նշանակուած է, նոյնիկը. Չայնաւորաց փոխանակութեան մասին: Ինչպէս Հնդկականի միւս խորանքին ղըոքները նոյնպէս ներկայս կը յրատարակենք թարգմանութեամբ, եւ այն՝ ամբողջապէս, թէպէտ եւ յատկապէս Յաւելումս եւ ներածութեան ալ բաւական մէկ մասն ընդհանուր լեզուա-

գիտութեան կը նայի. ցնտութեան նիւթն ո՛ր ղըուտ նայ լեզուին վերաբերելով: Մակամս կարելի է՝ եւ ոչ օգտակար՝ այս մասերը կըմտտել. նախ որ ասով ղըոքին ամբողջութիւնը կը խանգարէ. եւ երկրորդ՝ յիշատ մասերը կարեւոր էրն Հնդկականի ղնտարած մեկնութեան առանձն լուսաբանութեան նամար. եւ վերջապէս նաեւ նայ տարրը մոնցուած է՝ ուր եւ որչափ պէտք էր՝ այն տեղերն: Հոս տի տեմուած թիթիւ ազատութիւնը այս տեմակիտով, անելի քաջատրութեանց ոմնս մէջ, կը յուսանք, ներելի կը նամարուն: Այլուտս որեւէ փոփոխութիւն մը տեղի ունեցած է: Բայց միայն ղըուտը ղածիններու Ա-Դ թուարկութիւնը մնալ է:

4. 8. 8.

Ա.

Ներ-ծ-ն-ն-ն (Դեր-ն-ն-ն եւ Ց-բ-բ-բ)

§ 1. Հայերէն լեզուն ցուցական դերանունաց երեքէին շարք մ'ուրէի, զորոնք ներելի է կոչել՝ «շարք hic, շարք iste, շարք ille», լիան զի այն երեք շարքերուն իմաստի տարբերութիւնը բաւական չ'ըլլի. կը Տամապատարեալէ լաթին յիշեալ երեք դերանունաց իմաստի նորութեանց: Իւրաքանչիւր շարքին մէջ չորս դերանունաց կը գտնուին. այսինքն՝ յատկապէս ցուցական մը (թէ իբր ղըլական եւ թէ իբր անական դերանունած), կրկնական դերանուն մը (ղըլական), յօդ մը եւ նոյնութեան դերանուն մը (ղըլ. եւ ան.): Բայց աստի իւրաքանչիւր շարքին մէջ կան տեղական քանի մը մակրայիներ եւ բառ մը՝ «Նաւասիկ, աՆասիկ, նշանակութեամբ: Ասոց կիրարկութեան մանրամասնութեանց Տամար ընթերցողը կը խաբեմ Մէլլէի մէկ դրուածին, որ զարկի Լեզուագիտական Ընկերութեան Յօշարգըրը մէջ ղըլս տեսած է (Meillet's Memoires de la Société de linguistique de Paris, X, 241—266.) ասի այնպէս լրակատար է որ հոս կը բաւէ մեզի Հին Հայերէնի ղըլխաւոր ցուցականաց Տամապատար մը գնելը:

Ց ա շ ց ւ ւ ւ ք	Այ, hic	Այք, iste	Այլ, ille
Ց օ ք	—	—ք	—
Ա բ ի ն ա կ ան գ ե բ.	Ա, is	Դ, is	Ն, is
Ն օ ի ն օ լ լ ւ ան գ ե բ.	Ա, idem	Դ, idem	Ն, idem
«Ա հ ա ա ս փ կ, եւ է»	(Ա.) idem	(Ա.) idem	(Ա.) idem
	Ա, hic	Այք, istuc	Այլ, illuc
	Ա, huc	Այք, istuc	Այլ, illuc
	Ա, hinc	Այլ, istinc	Այլ, illinc
Մ ա կ բ ա յ ք	(Ա) hinc		(Ա) unde

§ 2. Հայերէնի այս երեք շարքերուն իմաստի տարբերութիւնը բացայայտուած կը գտնուի հնդեւր. դերգաստանի շատ մ'արեւել լեզուաց ալ ցուցական դրուածին մէջ՝ յատուկ ցուցականաց, տեղական մակրայի եւ միջնակրութեանց («աւասիկ, եւն») Տամար: Սակայն սովորաբար մասնակից չեն՝ յօդերը, կրկնական դերանունաց եւ նոյնութեան դերանունները: Ուստի այս շէրքը բաւերը շարքորդ

շարք մը կը կազմեն, շարքն is, որուն կը պատկանին նաեւ յոյն դերանունը ó, ή, τό. անիւր. sa, sá, tad. գրեթ. sa, so, pata, հինսկանդ. sá, sú, íat, ալբ. i, e, te, (Հմտ. Festschrift til Vilh. Thomsen, Copenhagen 1894, p. 248 ff. Zeitschrift für vergl. Sprachf. XXXVI, 309—315.) Չէրքը շարքին բացակայութիւնը՝ Հայերէնին շատ ալքի ղըոքող մէկ անպահանջ յատկութիւնն է: Հնդկական. միւս

իբրուներուն մէջ այս շարքի սովորաբար լուռ պաշ-
հաւած են, մինչդեռ միւս երեք շարքերի (hic, iste,
ille) պէտքէն նուազանաւ երեքական են: Թա՛ման
լինելուս և iste շարքը. (գրութիւն՝ hic:ille:is) եւ
այս պարզապէս նշին այլ եւս յերեւոյն չի գա-
րուիր: Եւս շարքի հետզհետեւ աներևութան լինելու
վրայ և եւ իրոյ անօգուտ են. աւելորդ էր զգացուի-
ր Դարեանայ, չէզոք շարքի լուծար՝ hic շարքի հետ
ընկով անոր տեղը բռնած և կամ անոր հետ ձուռ-
լուած. (գրութիւն՝ is:ille. հմտ. sa:jains).
Երբեմն էր գտնուի նոսեւ գրութիւն՝ hic:is.
(հմտ. անգղ. this:that). որ արդիւնք է is եւ ille
շարքերու չիփօնում: Դասեւ կրնայ և շարքը
hic:ille շարքերով միասնականայն վտարելով տեղը
բռնել. չառ մը լեզուներէ եւ չառանաւ ցոյցակա՛նու-
միակ գերանուումք, որուն աղէրդ կրնայ աւելի
նշխարակութեամբ նշանակուել մտերայնեթով (սci-
nla՜). սակայն երբեմն աւ այս միակ շարքով
չհասցող գրութիւնն երկարատեւ չ'ըլլար. մա-
րայններն ի վերջի կը խառնուին գերանուան հետ.
որով ծնունդ կ'առնուն նոր գերանուանք առաջին
և երրորդ շարքի:

§ 3. Հայ շաքեբուհի իրարմէ տարբերող արմատական տարիները, դիտարկեմամբ կը գտնուին թղթի լեզուներու մէջ, հակառակ առանց այն եւեւադիտական զուգահեշտութեան որ Հայերենի յատուկ է, Հայերենի մեծերուն ամենէն աւելի ճշգրիտ համադրները կը գտնուին այս եւ բառայիններն լեզուող մէջ. լեւ. քօռօ "hio", տօ, is", օնօ "jile" և իս տ. ի, տօ, օնօ վարը պիտի խօսէր (§ 5, § 6) szis, sl եւ օնօ, օնօ բառերուն սկզբնական մեծին մասին. ասոնց իմաստին նշանաւորը դիտողը թիւին մ'ընելու պէտք չկայ: Ընդհակառակն տօս, տօ դիտողները շատ պայծառ եւ թէ էմէին եւ թէ ստուգաբանական մտայնութիւն կ'ընեն. ասիկաբարպայական հնդեւր. *so, *sō, *tōd դերանունն է, որուն հօլիսող Հիւսիսը ընկածն էր նմանապատկեմութեամբ. նոյնը հիւսիսը բլլաւ եւ Հայերենին մէջ ալ. Սասկային պէտք է նախ մէկ քանի խօսք բռնլ այս դերանունն իմաստը մասին, զոր վերը (§ 2) is շաքին դերանունանց մէջ գտնուեցաւ:

Հնդկական-բուդդայականություն *10 Թեոսոֆիա 1-ը Թեոսոֆիան 1-ը:

§4. Այն իմաստն, զոր հին պ. նկերանույր (տառ. tot, իշ. եւ չին. իen) ստացանք և պիւնպլւնորադոդին կուս իշգուսա մէջ, կտնու՞մ ունի այս իշգուսա իւրաքանչիւրին ցուցական գրութիւնէն: Ուստի կը պահէ առ գրութիւնը՝ hic:is, ուստի tot առան և յille* իմաստը. (Հակադիր՝ etot *hic*.) Չեխերէնն ի չուրի հանած և առ գրութիւնը՝ is:ille, որով իen գերաճուան առան և իմաստս *hic, is* (իen-to *hic* ստառիւան տօմանկով.) հմնն. onen յille*.) Լհհերէն մէջ գործածութիւնն ինկած ըլլալով ille շարքը (զոր կը ներկայացընէ օ՛՛) հոտան և ի վերջոյ միակ ցուցական գրանուան մէջ գրութիւնն (ien.) որուն աղբիւրն աւելի լաւ կը բացատրուի tam մանկալի իսկելմանը. (tam-ien յille*.) Սրովորէնն ալ Բուշարբերէնը գրութիւն Չեխերէնի գրութիւնը կը

ներկայացրե՞ն. որով. ես «hic», oni «ille» բառը. ունի, տայն «hic», onai, onja «ille».) Այս պնդումը լեզուներում մեջ հին պ. ու գերասանկ գործածու-թիւնն աւելի պայծառ կերպով ցուցրինուհ Համար կրնա՞նք յիշել այն գէպերին, ուր այս գերասանկը կը կապուի՝ աշխարհն՝ նշանակող գոյականին. Ռուսերե՛րէի մէջ na tom svetl կը նշանակուի «միւս (անոր) աշխարհե՛րէի մէջ», բնչ-Հակառակը շինուինուհ շինուինուհ մէջ na tom svete կը նշանակուի «այս աշխարհե՛րէի մէջ», եւ այս իմաստն ունին՝ լեհ. na tym świecie, որով. na tem svete, բառը. na tain svete Միւր-բային՝ Դորագրէն սլաւ լեզուները կը Հաստատունը այն կարծիքը՝ որ արդէն Հինդուականին կը կուս հէկնը, թէ հինալ. Ին գերասանկն ի սկզբանէ վերէն չաղբին կը վերադարձնէ ինչուս լեզ. tās եւ միւս հնդեւ. լեզուց առուգաբանական Համայնութեանը Միայն Սերբերէնը կը տարբերի. Սերբերէնն ցու-ցական երեքերին գործիւնն մ'ունի (hic, iste, ille). եւ այն՝ iste չաղբին է որ կը վերադարձնէ գերասանկը. տայն (= հինալ. tui.) Հմնմ. ovaj «hic» (na ovom) յայն «այս աշխարհին մէջ») onaj «iste». Իրայայն սլաւ պնդումը միայն Դորագրէն կը կրնայ ըլլալ. բայց այս Դորագրէնն սկզբնապատճառը պէտք էր լինուին միայնուհ լեզունին մէջ գտնուին. Եթէ լեզու-գործիւնը միւս սլաւ լեզուց մէջ աւ ասոր հնդեւերը գտնուին, կը տեսնուի նախ այն կէտն որ բառը պայլելով բարբառին յօդի երեք Հմն ունին. —լուր՝ -s, -v (volo-s, volo-v «եղ», Հմն. na svetov «այս աշխարհին մէջ». որուն օրինակ մը կը գտնուին Duvernois բառագրութե մէջ էջ 211.) — ք լուր՝ (վոլո-է) — ք լուր՝ -ո. Հմնմ. Miklosich Vgl. Gramm. der Slavisch. Sprachen, III, 186; Lamouche, ք Mém. soc. lingu. XII, 43—50; Brugmann, Die Demonstrativpronomina der idg. Sprachen (Abh. Sachs. Acad., Phil. Classe, XXII, n° VI.) p. 43—45. Սակայն որովայն ալ հետազոտական ըլլայ այս երեւոյթը՝ միայն նորակէին մը կրնանք նշանակ զայն. Եօդը -է (եղ-ւն, չեղող -ւո) օրինէ բան մը չէ՝ բայց թէ՛ հինալ ունի գերասանկ վերակցական մեկ հնդեւ, որ գերասանկն ունի թէ՛ iste, այլ is չաղբին կը վերադարձնէ. եւ բոլորովին տեսնանական է թէ վերակցական գերասանկն օրինէ չաղբին մը պատկանած ըլլայ քան չեղանկը. Բաց ասոր, թէ՛ ծայրագոյնականը պատճառներով այս վերակցական գերասանկն գործ-ծածուիւնին բառական հին ալ ըլլայ (Հմնմ. նախկինը քառերէ վերջնային ն, ի նայնաւորը պատկուի, բառը. volu-է կամ volo-է «եղ», vol «եղ» առու. բբռ. ձեռնուի՝ նշանակ. ձեռնուի. նշանակուի. նշանակուի չկայ որ ասի միւր-սլաւ լեզուի մեկ գիծը համարուի. Ժամն զի յետադիւր յօդը բառ-գաղերնէն եւ քանի որ անոն բարբառներու մէջ վերին կը գտնուի. թերեւս չենք կրնա՞նք ասորու-մէկ մեքուի այն կէտին մէջ տեղի ունեցած բոլորա-պաշեցութիւնն որ Հմնմ. յետագայ յօդը աշ-խարհերէի (որ շատ հին է. Z. f. vergl. Sprachf. XXXVI, 310.) ուսմաններէն եւ միջուակներէն. (avē «ին», avad «կրն», avat «կանայ», avatnā «կանայք»),) Բուզգր բարբառներու այս երեք յօդերն այնպէս զարմանալի համաձայնութիւն

oto Davydu "եւ Սաւեստապոլի բաւաւ տեսնց. ահա
Դաւիթ թո՛ր. (յարթո՛ր) հարապարտմանը գիտաթիթ.
Nestor, տարի 6606.) : voto jasu postulu pravoje
krafestine, istinnoje, po tomu by jeste i samu dejali
i inymu by jeste sakazyvali etoby po tomu chodili
"ահա ձեզի խաւրեթի ծմարխո մկրտութիւնը
գործեցէ՛ք դուք ալ սարթ համեմատ, եւ հրամայե-
ցէ՛ք ուրիշներուն գործել սարթ համեմատ.
(Gramoty mitr. Kiprijana vo Pskov, տարի
1395.) րնեմաք աւելցնել, նաեւ oto bratija tvoja
pasuli v Suchemě (ԾԽՍ. ԼԻ. 13. ԺԻ ԳԱՐԵՆ.)
| Թէպէտ եւ յուսարին ընդգործի ըլլա՞յ՝ ո՞չ| ո՞չ
մեզեզօ՞տ սօս փայմասունս են Նչոյք (հայ. "Ո՞չ
աւանդի երարքը քո արած են զխաշինքի Սիւքեմ") :
| Դոր ուստերեթի մէջ vosé, evuse, rost բառը պա-
հուած չէ՞ բայց միայն իբրեք գաւառական ձեւ մը
եւ այս սաղապաւածով մէջ՝ atósti. եւ vot (vo) բառն
աւաւած է "ահաւասիկ, նշանակութիւնը. (հայեւ
գիր՝ von "ահաւասիկ") : Ուստի պէտք ենք ըտել
թի՛ք տնցում մ՛եկած եւ iste շարքին hic շարքին.
(հմմտ. իտալ. questo: quello) լատինականէն iste :
ille, Լընքում hic բառը) : Երբէ տնցումս տեղի ունե-
ցած է նաեւ etot "hic" գերմանական համար, որուն
աղբորը ցայտմ բնուած միջարկութեանց հետ՝
ամէն տարալեւուէ դերծ է. Այս գերմանուէր կայ
նաեւ սլոնեականի մէջ. (ete, ete, ete)

Այս իշխումը բարձր միջնակութիւնը ի սկզբանէ իսկ զերանաւայ շարքի որ շէգըք ձեւերն են: Միջնակութեանցն տարնական ձեւն աւելաւոր էր՝ se (պահումն հին, պաւերէն մէջ՝ օծս նշանակութեամբ, եւ որ շէգըքն է st „hic“ բառին.) օՅՕ (պահումն հին՝ քաւերէն մէջ այս բանաձեւով օՅՕ... օՅՕ... թէ... թէ... որ շէգըքն է օՅՕ „hic“ բառին.) jeto; օնօ (որ շէգըքն է օնՕ „ille“ բառին.) Ըստ բնական էր որ այս բառերն այլապէս կերպովոր իրարու վրայ աղբերէն: Արդէն jese ձեւէր՝ se ձեւին ջով՝ կրնար կազմուած ըլլալ jeto ձեւին աղբերգութեամբն. (սակայն պէտք է նշանակել թէ զդուլութիւն ունի Տուլովին զերանաւ մը՝ սով՝ esey, esa, eso, հմմտ. Miklosich, Lexicon palaeoslovenicum, ի բառին jese.) Վերջն է ձայնաւոր բողճանարացունն որ կը նշմարուի բուլղարերէնի մէջ (ese, etc, ene) կերպով թէ արդիւնք մին է նմանակազմական աղբերգութեան jese բառին: Սակայն սաք ըսնացաւ զպէք մին է, իրուպերէնի մէջ ose: oto, ու ձեւերուն հայապէսութիւնը մնացած է նոյն իսկ վերջին ձայնաւորներուն անկմանէ ետքը (vos: vob, von.) Ընդհակառակին օՅՕ, օնօ բառերու սկզբնատառ ձայնաւորը յաճանկրած է jese, jeto բառերու աղբերգութիւնը: Այսպիսով յառաջ եղած են այնպիսի ձեւեր ինչպիսիք է jeto (տես Miklosich բաղգրայր.) յետայ սերերէնի եւ բուլղարերէնի մէջ բոլոր այս բառերուն j սկզբնատառը կորուած է՝ հաւանորեն sandhij որեւէ զարդացման որ պատճառաւ իրուպերէնի մէջ զարգացան աւելի ինքնուրո եղած է այս յետին (եւ փոքր-ուսներէն՝ ձայնագիտական օրինայ համեմատ jese ձեւն անմիջադուլութեամբ պիտի փոխուի որ ըլլար ose (հմմտ. odin՝ այն, հինու. edinu; odina -մութիւն, յեհ. jeshyna; obero՝ լեռ, յեւր.

Տհնւլ. *jesero*; օճնո՛ «*եղէրու*», Տհնւլ. *jeleni*; *omela* «*առաք.*» բարբր. - արարեալեան *jemjelina*, լիւս. *šmalas*; օճնո՛ «*պղնձ*», Տհնւլ. *jesenti*; *osjotr* «*թառափ*», Տհնւլ. *jesetriv*. Տհնուռս. *oliko* «*որպափ*», Տհնւլ. *jeliko*, աւելի նուազ Տամսիւնը եւս ուրիշ օրինակներ՝ *olicha* «*լաւանեղ*», Տհնւլ. *jelicha* բառին մէջ օ կրնայ Տհն ըլլալ, Տհնւ. լւճ. *olssna*, Տհն. *olše*. Նշնչեմն ուսում գւղ. օճճօ, նորս. *ješčō*, Տհն. բուշը. *ješte* «*տակաւոր*», Տհնւ. նոր. բուշը. *olše*, (այս բառին տառգրաբանութեան մասին տես Meillet, Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave, p. 155 ff.) Բայց յիշուած օրինակներն արդէն իր բառեւ ցոյցեցնելու թէ յ սկզբնատառն կանոնաւորապէս կ'իյնայ՝ ը ձայնաւորի առէլը, երբ կախուշ բաղաձայն մը կը յաջորդէ. եւ այսպիսի ը ը սկզբնատառ եղածն՝ նշն զարգացումը կ'ունենայ, զոր ունի ը սկզբնատառը չարք ը փոխառնալ բառերու մէջ, ուր յ ձայնին նախորդութիւն մը տեղի չունէր, իր գտնենք ը միայն *Olga* Տհն սկանդինաւորեան *Helga* առնունէն, *Alýóna* — *Jelóna* «*Հելլոն*», այս նաեւ *Avdostija* աւ *Jevdokija*, *Astafij* — *Jeustafij*, ուր *Avdostija* ըստ *Jeustafij* Օճնո՛ «*ստակաւոր*» գրութիւն մըն է փե. օ, Տհնւ. փոքր. ուսում. *Olénu*, *Ostáp*.) Ըստ ամենայն Տաւառնա կանոնաւոր Օճն ձայնաւորներն կրնար ծնունդ տալ աւելի կրտսերաբայն *vose* ձեւին. Տհնւ. *Voliga* աւ *Olga* Նեւտարի Ժամանակագրութեան ձեւաւարաց միջոյն մէջ (*Lavrentjevskij spisok*, Լաւրենտիեւսն այսպէսնը.) bylineներու զիջանայն միջոյն առնուել *Voliga* ձեւկաւած է իբր թէ շարահանգութիւն ըլլայ *Olga* ստուան. Նշնչեմն նախակից ը մը իր գտնենք փոքր. ուսում *vilicha* «*լաւանեղ*», բառին մէջ. (որովս ձ ձայնը փակ զանկի օր մը կանոնաւոր փոփոխութիւնն է.) բայց ինչպէս լինելուս ինչպէս ըսի՝ օ մ'ունի՛ր ըր մայր-դաւա լինուելէ ետք, եւ անտաքաբնայն Տարաւոր է որ *vose*, *vošč* ձեւերուն յ ձայնը *vošč* ազգեցնութեանն եղած ըլլայ, իսկ *oto*, *voto*, ըս ձեւերուն եւ փոքր. ուսում *ot* ձեւին մէջ նմանակազմական ձեւափոխութիւն մ'իղած է ՚նմանողութեամբ Տհն *jeto* ձեւին. (իսկ չեմ. *vet* խառնակու՛մ մըն է սկզբնականներու յօ- եւ օ-vo.) այս ձեւափոխութեան պատճառն եւս զուգաբար ձեւերն *ose*, *vose*, *vošč* եւ *oto*, *von*. Մակայն Տուրպիկի զերանունն՝ որ յօլօն է Տամապատառ-խաներ, բնականապէս այս ազգեցնութենէն դուրս կը մնար եւ պահերու ըր յօ- սկզբնականիւր. Թեւոյս (սկզբն է ձայնից օր փոխառնիկ ետքը) այս յ ձայնը կորստեցաւ *sandhi* օրեւէ մէկ զարգացման, որ սերբ եւ բուշբար լեզուաց մէջ եղած զարգացման՝ զոր իշխեցանք, զուգակշիւն էր. (կրնանք ըստ մը նման դէպքեր յիշատակել. այսպէս «*մ*», թռակաւն բառը՝ Տհնւ. *jeđinu*՝ զուգակշիւարար կորստեցուցած է իւր յ ձայնին երեք լեզուաց մէջ, բուշը. *edén*, *en* «*մ*», սովակ. *enom* միջոյն. *ona* «*մ*», Տհնւ. *Gebauer*, *Historická mluvnice jazyka českého*, I, 140 Ժողովրդական շեխերենն մէջ՝ օրինակի Տամար ի Պրպա՛ կ'ըստի շէճէ փե. յեճէն «*տակաւոր*») Այս կերպով Տամառուս է օճո՛ «*hic*» ձեւին. Տարառն զուճութեամբ կրնանք առուական միջարկութեանց մէջ գտնել օ- սկզբնականիւր

փխ. 10- աւելի գործածական ձևերն. այսպէս կը գտնենք բառ մը *ovo*, եւ կ'երեւայ թէ *estot*, *entot* „hic“, *entot* „ille“ գաւառաձևերս՝ *istot* քով, կը ցուցնեն զուգակիւն ձևերու լիակատար շարքի մը գոյութիւնը, զոնեւ եթէ ընդունին չհամարիչը այն մեկնութիւնը՝ զոր կու տան Baudouin de Courtenay, Glott. zam. 49—50 եւ Sobolevskij, Lekcii, 148, զոր կը յիշէ Iljinskij, Složnija městoimenija ... v slavjanskich jazykach, 57. այս մեկնութիւնն համաժամառ յիշեալ ձևերը ծագած ըլլալու են սա խմբերէն՝ **v e v tom*, **e s tim*, **na e na tom*. Բայց այն ատեն լրջպէս մեկնելու է *entot* եւ *entot* ձևերուն մէջ եղած իմաստ տարբերութիւնը։ Ես աւելի մէտ եմ ընդունելու թէ աւելի հակառակ ձառքան բրած է զարգացրածը. սկսելով v *eu-tom* (ուղղ. *eu-ot*) ձևէն կարելի էր հետ հասնիլ որ նոյրը մեկնուէր իբր թէ ըլլաւ v *e v tom* կրկնութեամբ նախագրութեանն որ ժողովրդական առանձինքն մէջ շատ սիրուած է, օրինակի համար *byline*ներու մէջ, եւ որ լաւ ծանօթ է նաեւ գրուող լեզուին մէջ (իս *vsech is vseth* “ստոյն ամենէն, .. v *vsech* u nich կամ u nich u *vsech* “այս ամենէն քով, .. v *etich* u *vaticch* *žurnalach* “ներ թերթերուն մէջ, — այս ամեն օրինակները՝ Ցուր-գինեւէ են։ Բաց աստի նոյն երեւոյթը կը տեսնուի նաեւ միւս պառ լեզուաց մէջ. չեխի *s nǐmí se všemú* “մեր u մենուն հետ, .. *nadto nadevščeko* “այս ամենուն վրայ, .. *na boží* ... *na zahradě* “Աստուծոյ դրամարին մէջ, .. *u Truhlář, Východ k literatury české, Doba nova*, p. 136, 142, 223.) ապ. v *eu-tom* ձևին սխալ ըմբռնումը՝ իբր թէ եղած ըլլաւ v *e v tom*, ծնունդ տուած է այսպիսի ստացումներու՝ ինչպիսի է Թ ԿՆ ԹԵՄՆ ԿՆ ԽԵԲԵԿՄԵ, զոր Sobolevskij կը բացէ սա գրութեանը՝ *Puřešeství popa Lukljanova*, գրուած 1701ին. (սաի միւսի յիշուած օրինակն է *e-ot* բառին տարբերաց բաժնուած ըլլալուն)։

Հին տառանգութիւնն մըն է *je-to*, *je-se* բառերուն *je-* վանկը՝ նոյնը կը գտնուի լեզուաց մէջ՝ Ոսկերէն *e-tanto* “այնչափք”, յուն. *ἐ-χεῖ*, սոսկի. *a-δῶν* “սես” *Brugmann*, Die Demonstrativpronomina, p. 115. եւ նոյն տեսակին է սաի՝ որ տեսակին է *ei-* վանկը գերանունաց մէջ՝ սոսկի. *δ-δα*, ոսկ. *ei-80*, *δ-δῶν*, յուն. *εἰ-δα*. Այս-ը եւ *ei-* նոյն գերանունական բնէրն են՝ զորոնք միացած կը գտնենք սանսկրիտի սա հոլովակերպին մէջ՝ *ay-ām*, *iy-ām*, *id-ām*, եւ. ար. ար. *a-smād* եւս, *δ-δῶν*. *Brugmann*, առիթ p. 32 Բ. Ամենայն հասանա-կանութեամբ ի սկզբան անդ իմաստի տարբերութիւնն մը չկար գերանունական այս երկու բնէրուն մէջ, երբ բարդութեան մ'առաջին տարրերն էին։ Սլաւերէնի մէջ բարդութեան իմաստն էր „iste“, եւ մէտ եմ ընդունելու թէ այս իմաստը մնացած ըլլայ հնդկիկէր. մայր-լեզուէն։ Գտնէ սանսկրիտ գերանուն *δ-δῶ*, *δ-δῶ*, *δ-ῶ* *id-ām* յաճախ յատուկ աղբյւր մ'ունի երկրորդ գէմբին հետ. եւ նոյն իսկ *aśmā* այնպիսի աղբյւր մը կրնայ ունենալ. *սես Brugmann*ի յիշեալ

գործը՝ էջ 75 եւ 82. եւ լատին. *is-8e* գերանունն ալ ի վերջոյ կրնայ հին բարդութիւն մ'ըլլալ. **ei-to* կամ **ei-to-*, ձևափոխուած անով որ հաւանիկն ձևերը գրուած են անհոլովիկն *ei-* բնոյն տեղը, որուն is գերանունն հետ ունեցած աղբյւր տակաւին կը զգայուէր. —եւ կրնայ ծագած ըլլալ աւելի հնագոյն **ist*, որ նոր ուղղակիքն մըն էր եւ հնդեւ. **30*ի տեղը բռնուած էր։ Սակայն հաստատուով ալ որ հնդկիկէր. մայր-լեզուին մէջ **to-*ի բարդութիւնքն **ei*. եւ **ei-* վանկերուն հետ՝ կրնային „iste“ նշանակութիւնն ունենալ, շատ հեռու եմ պնդելէն թէ սաի միայն եղած ըլլայ անոնց պաշտօնը։ Միայն թէ պաշտօնին մէջ յետոյ սակայն միայն եղած է անոնց պաշտօնը. եւ որովհետեւ **ei-to* եւ **to-* ձևերուն մէջ եղած օտուգրանական կապը տակաւին կը զգայուէր, **ei-to-*ի նշանակութիւնը կարելի բրած է որ սերբերէնի եւ բուլղարերէնի մէջ ծագին այն զարմանալի նորաձեւութիւնները։

Հնդկէր. *ki* քունը. (սլաւոնէրէսէ Գ-լէն-լ-սե Գլէն-սե-սե-սե-սե)

§ 5. Գերանունն մը *ki* լիակատար հոլովմամբ միայն պաշտօնին էր բարդութիւնքն մէջ կը գտնուի. (Հայերէնն առ. այժմ մէկիդ կը թողուէր) — սակայն աւելցնելու է որ հատ մ'ունէր փոխգրութեան ալ (փոխգ. *ισος* *σμερουν* *αποσμαιε* *καχουν* *αδδαε* *επιτετιρεμενος* *ειστος* — յուն. *ιστος* *αν* *τις* *ηρωφ* *τοδωφ* *καχων* *παισις*, *ιποχαταρατο*; *ιστω*.) Արիւստի լեզուաց եւ լատներէնի մէջ սաոր սրեւէ հետքը չենք գտնիւ։ շիշու է, Բուլղարին (առիթ էջ 72) *сочини* է թէ սոսկի. *срѣд* “վաղը, կրնայ այս գերանունն անանց մ'ըլլալ. Բայց սաի կարծիք մըն է, զոր հետախուշելու հարկ մը չունինք հոս. եթէ նոյնն ուրիշ կողմանէ մեր ստացած արդենաց համեմատ ըլլայ ամենայն նկատագրութեան արժանի կարծիք մը կ'ըլլայ, եթէ ոչ՝ կրնանք նոյնը զանց առնել. բառ մ'որ “վաղը, կը նշանակէ՝ անհրաժեշտ չէ որ գերանունական ծագում ունենայ, (մասնաւոր թէ սաի բուռնաց ցանցու գէպը մըն է.) իսկ ձայնագիտութեան մէկն աւելի կարելիութիւն կայ ի նկատի առնուելու։ Բուլղարին կը համեմատուի *hyis* “երկի” բառին վերջնաբոյժիւնը, որուն *a* ձայնը հնդեւ. *o* մըն է. սակայն այս համեմատութիւնը զմեզ չ'արգելար բնութենու թէ *срѣд*ի *a* ձայնը հնդկիկէր. *a* կամ *o* մըն է իսկ *hyas* բառին զարով՝ սովորաբար սաոր *y* բաղաձայնը կը նոյնացուի յունարէն *χῆδ* բառին *h* ձայնին հետ. սակայն Մէյլէ (Meillet, *Mém. soc. lingu.* XI, 317) քրտ առարկութիւնքն իննի հիմնուող կ'երեւան. (ինչպէս արդեն բաժն եմ ի Լ. է. vgl. *Sprachf.* XXXVIII, 209.) եւ առանց երկրորդութեան հիմնելու է **ghsies* (**ghāies*) ձևը մը՝ որ այլ-եայլ եղանակաւ նուազած է։ Մեր մայր-լեզուի զարգացման մէջ անտարակապ մեծ գեր մը խաղացած են բաղաձայններու խմբերը. եւ ոչինչ անհասանական կը գտնեմ ընդունիլ նախատիպ մը **hryās*։ **krās*, որ միանգամայն մեկնէ թէ սոսկի. *срѣд* եւ թէ լատ. *срѣд*. Թերեւս պետք ըլլայ ըն-

նուան մասին ըրած գիտողութիւններէն ետքն ի վերջոյ զնշել արդեւք կայ այսպիսի նշխարման մը. «*au* մասնիկը յուսարեանի մէջ ուրիշ իմաստ մը (նշխարեան) ունեցած ըլլաւ և քան պարսկերէնի մէջ (հակադրութեան)» սակայն տարբերակ բան մը չէ բառի մ' այսպիսի կրկին նշանակութիւն ունեցած ըլլալը. նշին կրպով ուսու. չէ մասնիկը կրպայ նշանակել թէ հակադրութիւնը մը (*my go-tóny, oné že ne chojtát, mšer պատարաստ ենք, բայց անտեղ չեն ուզեիր.*) եւ թէ նշխարութեան. (*viš že "նշիրք", segódnja že "նշին իսկ այսօր" on rezko otičalsja ot tčh žpudėj kotóryje sostavljalis krug nšwego smakómstva, no, na moj vzgljad, tóliko v jégo že pólizu "շատ տարբեր եւ այն անձերէն որ մեր ծանոթութեան շրջանը կը կայմէին, բայց. ըստ իս, (կէ տարբերէր) յառաւելութիւն իւր.*» դրած՝ Krestovskaja, ի «Russkaja mysl» 1900, I, 76.) ինչպէս այս օրինակներէ կը տեսնուի՝ *on že կրպայ նշանակել թէ "բայց ինքը" (ille autem) եւ թէ "նշիրք" (idem) եւ գիրաւդ կ'ըմբռնեց թէ մասնիկ մը, որ "նշերէն" կը նշանակիր, կրպայ այս երկու տեղին բացատրութիւններ կայմելու գործածուի:* Սակայն եւ այնպէս ալը. *a-tá* եւ *jo-té*. *aó-ťó* բառերուն տարբերակ նշխարութիւնը կրպայ ի վերջոյ դիպումական զուգահեռութիւն մ'ըլլալ. — Գեղերէնի մէջ *li* եւ *aj* (= *ai*) գերանշունները կրպան *ei* եւ *ni* նախդիրներն տառնու, որոնք գեղանուան շարքը չեն փոխեր. (*čiká, níkai, čaj, níaj*). Այս նախդիրները նշին են անկախ բառերու հետ՝ *ei* (տակերէն *իւ*, յարաբերական բառ) եւ *ni* (տակ. *նիս* «*մի*».) *í*ով Ալբ. Բնադիրներէն (*Alb. Texte*, Ծ. 147) կը տեսնուի որ *իւ* ունի նաեւ գործածութիւն մը՝ որ Գեղերէնի այս զարգացման սաղմը կը դառնայ. *իւ* է *ei* «*երկուքս*» եւ *իւ* *perperra* «*արդեն յառաջ*» *իւ* *sof* «*այսօր*» *իւ* *até isas* «*այն ժաման*» *այս ժաման*» *իւ* *até dits* «*այն օրէն*».

Բանի մը հնգերս. լեզուայ մէջ **ki*-ն գեղանուան բացարձակ բացակայութիւնն այս բնոյն ամենէն թանկ կարեւոր կէտը չէ Աւելի հետաքրքրական այն պարագան եւ որ քառերէնի մէջ **ki*-ն գերանուն մը օրեւէ կերպով չի դառնար. բայց միայն մակրայ մը **ki* (ի բանն *ší-c, nun-c, ecce*) իւր տարանջնակով (*cis, citra, citimus*). Ետեքներու համար թէ կար գաղափար. **ke*- բուն մըն ալ, չի բաւեր վկայութեան բերել *cedo* միջակութիւնը, լիան չի այս բառիս ծագումն ու ձեւագիտութիւնը թողորովին անձառնել. Ինչպէս մերժելու է այն ենթադրութիւնը թէ այս բառը ծագած ըլլայ վերակցական — *ce* (ծագած **ci*է, մասնիկէ, որուն վկայ կան ըլլայ ուրիշ — *do* մասնիկ մը (*šá-mi, quai-do, quai-de, հիւսի. koli-ší-do, tá-ší*)-*de*). Բառերու երկու կապակցութիւններէն *senem cedo* եւ *cedo senem*՝ միայն առաջինը նախնական ըլլաւ է. խնդիր չկայ որ *cette* յաղանակին նշնպէս երկրորդական նշարարք մ'ունի՝ ինչպէս օրինակի համար առաւելին մէջ յոգնակիս *pólio-ne* «*գաղտնիք*» *pólio* բառէն որ բառ ինքեան կը նշանակէ՝ բաւական է. Անհրաժեշտ չէ բնագիւնի *cedo* բային արուած մեկնութիւնը թէ ըլլայ **ce*-*ad*

(Թրուգման, անդ, էջ 143.) Thurneysen այս մեկնութիւնը «*յանդուգն, չի քանի (Indogerm. Forschungen, XIV, 132) եւ Uhlenbeck (Z. f. vgl. Sprachf. XXXIX, 258) չի կարծեր թէ շատ զինասիրէ համալուրին տար: Ապուհով է միայն որ ստուգաբանական կայ կայ *cedo* բային եւ իւր. *cel* (նոր լեզուին մէջ *cead*) "հրաման, լծոյտութիւնն բառին մէջ. Thurneysen կը համեմատէ աւետ. *syazad-, sizad-* (գոր. Bartholomae կը թարգմանէ «*յեսու ընդիրիւ, յեսու մէկ*».) եւ եւ իրեն կարծակից կ'ըլլամ» (Bartholomae, Grundriss d. Iran. Philologie, I, 1, p. 77 կարծիք յայտնած որ թէ ստուգաբանական աղբիւր կայ *syazad-* եւ *սնիր*. ընդ- բառերուն մէջ. բայց այս կարծիքը հեղինակն ետ առած է իւր ընտիր Հինբերան. Բաւարացի մէջ, Altiranisches Wtb., p. 1581). Անհատաւոր չէ փոխանակութիւնն **ki*-ն **ki*-. ի նկատի ունենալով անփոփոխ փոխանակութիւնը՝ սկզբնական-բացումն + *u* մեկնայն բաղձալայնին հետ առանց միւր բաց առօր պէտք չէ մտնալ որ քիչ հաւանական է թէ **ki* մասնիկը կամ այս մասնիկն կողմնական մէկ ձեւը բայի մը հետ բարդուած կարենայ ըլլալ. Ավայութեան կը բերուի սովերէն *ce-dn-tast "venenit"* («*Tabulae Bantinae*».) այս ձեւին վերջաւորութիւնը կը դառնուի նաեւ *ce-dn* մէջ՝ *fecerunt "fecerit"*, իսկ արմատը՝ աւ բառին մէջ *comben-ed "convenit"*. ուստի *ce*- լիանը մեկնած են վերը յիշուած կերպով: Եթէ այս մեկնութիւնն ընդունուի, այն ատեն առի միակ օրինակն եղած կ'ըլլայ իտալականին մէջ այս մասնիկն *de* ձայնաւորին: *Lat. ceteri* բառին մէջ աւելի փոխանակու ենք **ke* մասնիկ մը + *etro* «*այլ*» գերանունական բունը, որուն վկայ է Ոմբրիականը. եւ մասնիկն այս ձեւն է որ *ce*ւ բառին մէջ մտած է. (Brugmann, Indogerm. Forschungen, VI, 87). Վերջապէս *cedonisti* ցոյց մ' յիշուած այս մեկնութիւնն ալ զանէ նշնպար գիտաբանութեանց կը հանդիպի, որչափ այն տեսութիւնը գործի պատշաճանէն Յովհ. Շմիդտ (*Joh. Schmidt, ի Z. f. vgl. Sprachf., XXVI, 376*) եւ Conaway (*Americ. Journal of Philology, XI, 308*), որ տեսութեան համեմատ առի կրկնուած ձեւ մ'ըլլայ. (այն ատեն *C* տառին ընծայելու է ցի մասնիկն արժեքը, — որ թերեւս անկ օրինի չէ բառակցման — եւ ընդունիլ անհամադրութիւն մը **g* «*գ*» ձեւէն եղած **geg*».) Բառ ի նուագ հասանականն է Bréal դիտման (Mém. Soc. Lingu., IV, 396) կարծիքը, որ այս *ce*- լիանը *com-* նախադրութեան մէկ աղաւաղութիւնը կը համարուի:*

Լատիներէնի մէջ **ci* մասնիկը թուադրուած է ուրիշ՝ ծագումնաբ. անձնաթի՝ տարեր մը հետ եւ այնպէս կազմած է *hic* գերանունը. (Ինքէ կարելի է *h* հագաղիւն, փայտիւ. *f* խաւին *foied "hodie"*, երկրորդական ծագում մ'ընծայել, այն ատեն կրնանք գնել **ci* այն ժամանակ *hodie* կ'ըլլայ = *սնիր*. *adyd adyd* «*այսօր*» եւ *hodie* *na hómrus* բառերուն մէջ կրնանք նշմարել յիշատակ մ'այն շրջանին, երբ տակաւին զարգացած չէր *hic*: *istis*: *ille*: *is* գրութիւնը, այնպիսի շրջանի մ'երբ իրաց

վիճակը նոյն էր իրաւագրեւորի եւ պաշտօնեւորի վիճակին հետ. վառն զի *e-khi > hio տակաւին էր *e կամ *es, չէրոր շարքին գերանունն մի՛ որուն կը կցուէր տակաւին ինքնանունը մասնակի մը)։ Ոսկերէն elko մասնակի կրնայ հման ծագումն մ'ունենցած ըլլալ։ Տրովիլմէ ստոր աղբիւրք չէ։

Հին իրանագրեւորի մէջ կայ զի բառ մ'այս առաւելեան մէջ՝ bešad զի «այս կենացս» (Հմմտ. Stokes, Urkeltische Sprachschatz, p. 74; Stokes et Strachan, Thesaurus Palaeohibernicus, II, 332.) Բառերուն գաւառորութիւնը ենթադրել կու տայ թէ զի բառը մակրայ մըն է, ոչ գերանուն մը. նախակից ձեւը կրնայ ըլլալ *hi. Եւրոպեացի մէջ στήθεσ «այստ» եւ στήτες «այստար» բարբառութիւնը ունին *hi-տարր մը, որ չի կրնար Տրովիլի գերանունն մը մէկ Տրովիլ ըլլալ. այլ աւելի մակրայ մըն է քան թէ գերանունական բառն մը։ Բայց սասի կայ մակրայն *e-xei «անդ» (քանի որ *e-ն *e-նիցորով՝ xēivos, xēnos ծագած ձեւէն *xeivos)։ Իմաստ փոփոխութիւնը բաւական հետաքրքրական է, բայց կերեւալ թէ է այլուր ալ կը գտնուի։ Գերմաներէնի մէջ *hi գերանունական բնոյն քանի մը կ'ընկաղաւ Տրովիլի կը գտնուի. այսպէս գոթ. himma daga «այսոր» հին-բարբ-գերմ. hūu-tu «այսոր» hūuuz «այստար», hīnahl «այս քիշեր» գոթ. und hūta (nu) «մինչեւ հոս» frām himma (nu) «սակեւ անդին» und hīna dag «մինչեւ այս օր»։ Հոս կրնանք լեզուաբան Տրովիլմէն մը փնտրողները կամ սկզբնաւորութիւնը տեսնել։ Հին-բարբ-գերմ., հին-սլաւ. եւ հին-անգլ. hē «նա» գերանունական մասին Բրուգման (անգլ. էջ 54) պէտք եղածն արդէն բնած է. այսինքն ի սկզբանէ իսկ չկար հո-ով սկսող ձեւերտու Տրովիլիկերայ մը, այլ միայն արակ. ուղղական մը։ Եւ ինչպէս Բրուգման իւր շնչաւոր երկին մէջ շատ լաւ բնած է (Brugmann, Grundriss d. vgl. Gramm. d. idg. Sprachen, III, 769.) այս գերանունը կրնայ ազգուած ըլլալ քանի մ'որիմ գերանուններէ։

(Հին-սլաւ. եւ հին-անգլ. sō, հին-անգլ. fē, հին-սլաւ. եւ հին-բարբ-գերմ. thē) եւ չենք կրնար սակեւ բնոյն հնդկերէն. իսկ համար որեւէ ձգուկացութիւն մ'ընել. իսկ հին-սլաւ. hām «նա», hōn «նա» (իգ.) ձեւերուն համար կը կարծեմ թէ ստացած իրաւանց դիտուելը գտնուելը կը շփոթեն յայտմ իրաւած գերանունանց հետ, առանց մեկնելու թէ ինչու ուրեմն համապատասխանող ոչ չէրոր եւ ոչ յոյճակի կը գտնուի։ Կերեւալ թէ բողոքովին մտցուած է Schagerströmի յօդուածը (ի գիրս Arkiv f. nord. Filologi, III, 132—145. այսինքն)՝ hām ծագած *hāwam «տեր», բառէ)։ Հին-բարբ-գերմ. hīntana «յետա» հին սլաւ. handan «անդին» կրնան վերաբերել բառերուն հին-իւր. cēlne «առաջին», հին-սլ. kōrt «սկիզբ», kōrtic «վերջ», բայց ոչ *hi գերանունական բնոյն։ Ուստի պէտք է բնորոշ, Բայտիկեան լեզուն, սլաւերէնը, փոխգարեւը (եւ հնդկերէն) մեզ գերանուն մը կը ներկայացընեն. իսկ յոյճը, իտալական ու կեղտակներ՝ միայն մակրայ մը։ Ես

չեմ վարանիր ընդունելու թէ մակրայն է նախնականը, իսկ գերանունը՝ երկրորդականը։ Երբ *hi- բառը Տրովիլի եղած է՝ իւր տեղն առած է *hio- բառը. (օրինակի համար՝ լիտուաներէնի մէջ)։ Իսկ *ko. *ke- ձեւերը, զորոնք կ'ընդգրկեն յաճախ գերանունը, չեն համապատասխանիր որեւէ պատմական ձեւի մ'որուն հնդկերէն. ժամանակի ըլլան երաշխաւորեալ ըլլայ։ Հին սլաւերէնի հո-լովման վրայ հայեցողած մ'ալ արձակելու կը բաւէ յուշերելու որ sego եւն ձեւերուն զայնք նմանակազմական նորոք թիւն մըն է փխ. յի ձեւին, որ S բաղաձայնը կը փոխիր ձի. իսկ փոխգական սեռստի պատմութեան մանրամասնութիւնը ծանօթ չեն մեզի։ Նոյն կերպով դասառանքն կ'ընծմ մակրայն եւ գերանունն ուրիշ զոյգի՝ մը մասին. այսինքն՝ իւր. ol մակրայն անտարակոյց աւելի հին է քան լատին illus գերանունը. սակայն արդէն հնդկերէն. ժամանակն այս մակրայն քանի մ'առ ծանցները (տեսակ մը բաղգատականներ) կային, այսինքն՝ *alio- եւ *allero-, լատ. alius եւ aliter. Հնդեւր. փոխանակութիւնը օ- : a անմեկնելի չէ. պէտք է հոս մեկնութեան համար ձեռք առնուլ Saussureի եւ H. Möllerի ծանօթ ենթադրութիւնը, այսինքն a ծագած է այն վանկերուն մէջ՝ որոնց ձայնաւորն ինկած էր, բաղաձայնէն ժա- (տեսակ մը γ կամ գաղղ. γ) որ պատմական ժա-մանակաց մէջ երբեք պահուած չէ իբրեւ բաղա-ձայն. եւ ձուլուած էր նախընթաց ձայնաւորին հետ եւ կազմած էր կար ձայնաւոր մը (ծ, ա, եւն.) եւ ձայնա-ւորի աւելի կորսուած էր առանց հետք մը ձգելու։ Ուստի վերջու ձեւին սկզբնական բունն էր *Aol- (կամ ինչպէս ես կը նախընթերմ գրեմ՝ pol.)

Լեւել-ը. *eno-, *ano- բերել։

§ 6. Լիւ. afis, հինու. onü գերանունն աւելի տարածուած չէ քան sēs եւ st. Սանսկրիտն ունի տեսակ մը բաղգատական anyā-s «ուրիշ», դարձեալ՝ անկր. āntara-s, օոտ. āndār, լիւ. āntāras, գոթ. antar, հինսկանդ. annarr «ուրիշ», յի կարծուի թէ այս գերանունն բունն առանց բաղգատական մասնակի՝ կը գտնուէ բառին մէջ՝ հին-բարբ-գերմ. ēnēr «այն» = ienēr, միջին-բարբ-գերմ. einet, բայց այն շատ տարա-կուական է։ Գերմանական լեզուաց մէջ կայ գե-րանուն մը՝ ille շարքին, որ յով կը սկսի, մինչեւն ձայնաւոր բարբառէ բարբառ. կը տարբերի. (գոթ. jains, եւն.) Այն լեզուագէտը, որոնք գաւառա-կան աւելի մէկ ձեւին համար շուտով մը՝ «հնդկե-կուական», համապատասխանող բանաձեւ մը կը յարգարեն, հոս ալ որեւէ դժուարութիւն մը պիտի չգտնուի։ Բայց այն որ այսպիսի դիւրին եւ սնտուի խաղով մը չի գահանար, ստիպուած է քանչեւ նորութեանց եւ նմանակազմական ձեւա-փոխութեանց շարք եւ, որոնք նոյն իսկ բա-նականքն ալ չեն ինչպան։ Այսպիսով է որ հինիւ. enm, օոտ գերանունը (յի օրինաւոր անկ-մամբ)՝ նմանակազմութեան ծանօթ ձեւափոխուած եղած է hīnm. Բայց սասի կարծեմ թէ գեր-մանական գերանունն այս բաղաձայնաբան բնու-

թիւնը յառաջ եկած է մասամբ աւելի հնագոյն ձեւին (անասարկոյն *jainu-) բարբոթին արտակարգի ձայնական պոլմաններէն, որոնք անմասնազուլթիւն մը յառաջ բերելու էին: Այս անմասնազուլթիւն այլեւայլ բարբոթներուն մէջ զանազան ժամանակ կրնար դիպած ըլլալ (օձ երկրարքունի ձայնադիտական փոփոխութիւններէն յառաջ կամ ծաղը) կրնար կապուած ըլլալ անդիշտ վանկերուն, կամ շնչակալ վանկերուն մէջ ուրիշ արդիւնք մը տալ քան աւելոյ վանկերուն մէջ: Այս կերպով ծագած պէտքէն փոխանակութիւնը (*jain- : jain-, կամ *jein- : *jein- > *ein, Տմնմ. բառասկիզբն բառիս գերմ. einbeere, հինսկանդ. einir «գին, լաւ», jūni-perus) կրնային աճել տեսակ միասորմանց եւ խառնվածքի ինքնակոյ ըլլալ: Կը խոստովանիմ որ այս կարգի մեկնութիւն մը կրնայ մեծ գծաւորով ծանց հնդկաւրի, մինչ-գետ շատ գիրքին էր հին-բարձր-գերմ. Ենթ համեմատել լիտ. aĩsĩs հետ: Պատճառն այս է որ լեզուագիտական համեմատութիւնք միշտ աւելի դիւրին է, երբ պատմական մասն անտես կ'առնուի: Եթե՞ արեւմեայ այս վերջին մեկնութիւնն նախնաբային համարուի, զոնէ կը համարձակիմ գիտել առաջ որ անիթրաւացի կ'ըլլար սակէ որեւէ հետեւութիւն մը հանել լիտ. aĩsĩs հնդկիւր. ձեւին նկատմամբ: Չման զի նոյն իսկ այն դէպքին որ Ենթ եւ ienĩr երկու բառերն ստուգաբանական անկախ ծագումն ունեցած ըլլան, ապահովագրէն անկախ չեն իրարմէ իրենց ձեւին նկատմամբ:

Ստեփանեաններէն այստեղ հարկաւորակէ մէջ կը գտնենք՝ գործիական ար. եւ լեզ. ἀνένη, ἰχ. ἀνάγνη, եւ երկուորական սեւ.-նեքը. ἀνάγνη. նոյնպէս Աւետարանի մէջ՝ եզ. գործիական ար. եւ լեզ. ἀνα (հին-պոս. ἀνά), յոգի. ἀνένη, սեւական ἀνάγνη. եւ սակէ յառաջ կը բերուի նոր-պարսկերէնի ան «այն» գերանունը: Այլեւայլ գիտունք ուզած են ժխտել թէ հոս անա- բուն մ'ըլլայ, եւ կը պնդեն թէ յիշեալ ձեւերն յառաջ եկած ըլլան նմանակամբնութեան ծածրով կամ խառնակմամբ հնդկերանեան ա-բնոյն ան- գործիականէն: Այս տեսութեան առաւելութիւնն այն է որ այստեղ հարկաւորակ աւելի պարզ կը ներկայացնեն: Բայց մի կ'երաշխարհէ մեզի թէ այս հարկաւորակն ստուգիւ պոստէն պարզ էր: Բայց աստի Աւետարանի և՛-նա գործիականին (հարցական գերանուն) -նա մասնին կրնայ ինքնին զարգացած ըլլալ նմանակամբնական ազդեցութեամբ անո՞ր, զոր առնոց իրաւացի կը վերլուծեն իբր. α-նա եւ այն՝ α-իւ եւ սեւականին պատճառաւ: Վերջապէս յիշելու ենք որ յունարէնին մէջ լիտ. aĩsĩs համեմատող բուն մը չենք գտնիք՝ բայց միայն առեւթեան մը մէջ, որ միւս օր, (վաղը՛նէ ետքը) կը նշանակէ: Եւսեական այս բունն է ընդ- որ բազմաթիւ հոլովներով կը գտնուի (ելէ ընդ, ընդի, ընդց, ընդց) բայց որովհետեւ ընդին աճել ձեւերն ալ միեւնոյն նշանակութիւնն ունին, հաւանական է թէ ի սկզբան անգ միակ ձեւ մը գոյութիւն ունէր՝ գործիականն *ein, նոյն բունն ուզած են գիտունք գտնել նաեւ գերանունաց մէջ՝ օ ծեւո, κείνους, κήνους, τήνους. բայց հոս եղածը կրնայ

ծանօթ -ո- մասնին ըլլալ. եւ օ ծեւո՛ր մէջ՝ բոստանայն հաւանականութեան՝ պէտք չենք նշնպէս հնդկիւր. գերանունական բնի գիտակ, ինչպէս չենք կրնար փնտռել գերմ. der dingsda թարգմանութեան մէջ:

Ուստի հնդկիւր. մայր-լեզուն չունի լիտ. կատար գերանուն մը, որ նոյն ըլլար լիտ. aĩsĩs հետ: Բայց զոնէ գործիական մ'աւելի, եւ գարձալ՝ կարծեմ՝ ունիւր տեղական մակրոյ մը. հինիւր. and «անդ» կը հակադրի բառիս sund «աստ»: Նիստ խոսելով and կրնար իւր օ սկզբնատար կործնուցած ըլլալ եւ նոյն բնէն ծագած ըլլալ՝ զոր կը գտնենք sundի մէջ: Բայց այժմ աւելի հաւանական կը համարիմ and բառին մէջ փոփոխել լիտ. aĩsĩs, հինսլ. ան բառերուն բունը: Թէ ինչ պատճառներով այս and մակրոյն՝ այսպէս մեկնելով՝ հնդկիւր. ժամանակի շրջանէն կը համարեմ, պիտի տեսնուի յաջորդէս: Այս վայրկեանի միայն մտադրի կ'ընեմ տակաւին որ իւր. օ կ'երեւայ թէ հնդկիւր. օ մը կը ցուցնէ: Ուստի հոս ալ ստիպուած ենք ընդունիլ հնդկ. փոխանակութիւնն օ : α. (յ. ընդ, իւր, and. Տմնմ. § 56 վերջն):

Կ Ե Ն Ս Ս Վ Գ Բ Ա Վ Ա Ն

Գ Բ Ի Բ Ի Ե Լ Վ Օ Լ Ծ Ծ Ն

1811—1892

ՎՕԼԾԵԱՆ գերբառատան՝ Գրանտլուանիս գաղթած՝ ասոն, կալ (= Gal) այսինքն գալ կ'անուանուէր: Բայց այն առհասարակ ծիւղն, որն որ Գեօհոլմի մէջ տեղաւորուեցաւ, Սաքսոններէն՝ առհասարակ ՎՕԼԾ կ'անուանուէր: — Զեղին մէկու ծիւղը՝ պահեց կալ անունը, որ ինչպէս յայտնի է, միեւնոյն նշանակութիւնն ունի: Որովհետեւ ՎՕԼԾ գերմաներէն եւ կալ, այսինքն Գալ հայերէն բառը՝ նոյնանշան են: —

Գարբիէլ ՎՕԼԾԵԱՆ ծնած է Գեօհոլմ գիւղաքաղաք՝ 1811 ապրիլ 7ին: — Հայրը կը կոչուէր Սառնոնատուր ՎՕԼԾԵԱՆ, որ Գեօհոլմի մէջ մեծ վաճառական էր, մայրը Շուշան Գարբիէկէ: Եղբայրներէն մէկը՝ Անտոն, Սեգիւլ-Ուստրոհէյի վաճառական էր. — մէկալը՝ Դոսա. Թովսէի ՎՕԼԾԵԱՆ՝ Եղիարեթիւթուպոլսոյ բժշկապետ. Ալոզիոս՝ Մեն գիւգիւլէն գաւառին պաշտօնավար փաստաբանը, Շուշան, եւ Եովհաննէս, Գոլոփար քաղաքին մէջ գեղադարձ:

Գարբիէլ՝ երկու տարի (1820—22) սորվեցաւ՝ Պրաշայի զինուորական դպրոցը՝